

En sunket gård og en myrdet bissekræmmer - sagn omkring Glue Mose i Sødinge

Mogens Bo Henriksen

Tæt nordøst for gården Kørbitzdal, næsten på grænsen mellem Ringe og Sødinges jorder, findes en dyb lavning i terrænet. I denne lavning, der til alle sider afgrænses af stejle skråninger, ligger Glue Mose. Mosehullet var oprindeligt en sø, som blev dannet, da en stor dødsklump smeltede bort ved slutningen af den sidste istid. I varmetiden efter istidens slutning groede søen gradvis mere og mere til med siv, buske og træer, og i dag findes kun en mindre vandflade midt i mosen. Bortset fra vandhullets placering i den meget markante lavning adskiller den sig således ikke væsentligt fra de mange moser og kær, som findes på Midt-fyn. Og så gør den alligevel, for intet andet naturområde på egnen indgår i så mange sagn, som netop Glue Mose og dens nærmeste omgivelser.

Første gang Glue Mose omtales som noget specielt, var i 1623, da lægen og oldforskeren Ole Worm fik udvirket, at alle rigets præster skulle nedskrive og

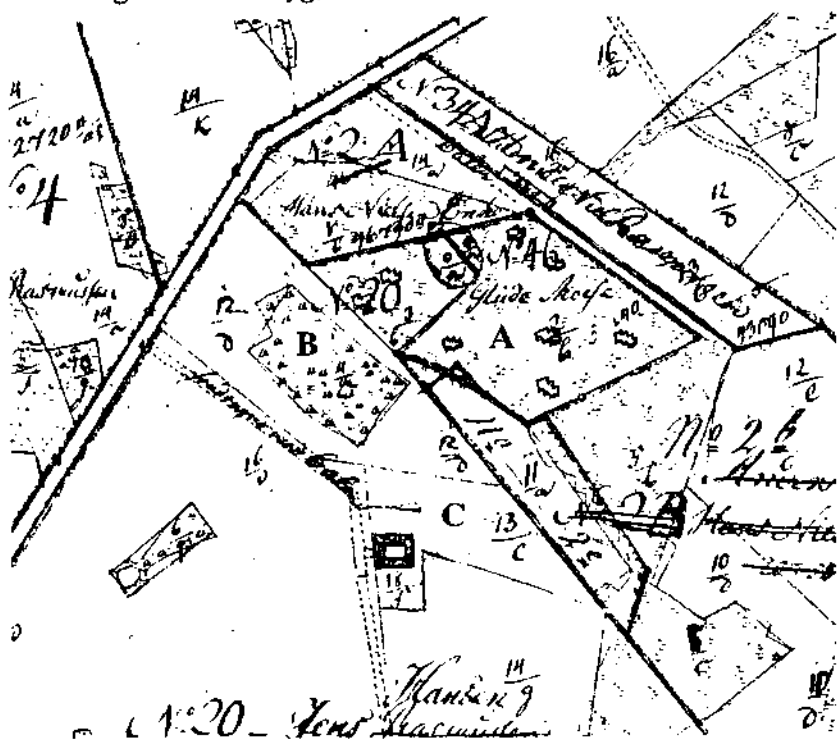
indsende oplysninger om deres sogns fortidsminder og sagn. I Ringe og Herringe sogn hed præsten på dette tidspunkt Lauritz Lauritzønn Gorm. I hans indberetning står, at det ikke af sognefolkene har været muligt at få oplysninger "huercken om kempegraffuer eller steenhober eller noget om runebogstaffuer". Derimod beskriver han et naturområde, som åbenbart allerede på dette tidspunkt har været omgærdet af en vis mystik. Det drejer sig selvfølgelig om Glue Mose, der får følgende omtale:

"Wdij Ræinngge sogenn i Gudme herritt [herred] ligger på Sœnnde [Sødinge] marck ett moratz [overstreget] (wanndt) som kalldis Glue oc er rundt eller thrindt omkring och siges adt were bundløss, och derhuoss ligger enn stor høy, som kallis Gluehøgh, men huorfor denn saa kaltis, veedt ingenn adt giørra kundscha om"¹.

Før Kørbitzdal blev flyttet fra Lammehave til sin nuværende placering omkring år 1800, har

der næppe været nogen bebyggelse omkring Glue Mose. Indtil for et par hundrede år siden lå mosedragets omgivelser altså øde hen som udmark, hvor Sødungebøndernes kreaturer græssede i sommerhalvåret. Når man gik ad datidens vej fra Ringe mod Sødunge - den nuværende Nyborgvej - kom man tæt forbi mosehullets nordlige kant. Der er næppe tvivl om, at når lavningen var fyldt med dis og mosekonebryg, kunne

det give anledning til spekulationer om, hvad mosen gemte af verderstyggeligheder. Måske er det årsagen til, at der er overleveret flere sagn fra stedet. Sagnene knytter sig til selve mosehullet og til Glue Høj, en højning, der tidligere har ligget umiddelbart vest for mosehullet. Højningen er i dag næsten helt bortgravet, men på udskiftningskortet fra 1810 ses den tydeligt som et langstrakt, skovbevokset område.

Udskiftningskort over området omkring Glue Mose,
opmålt af F. Buchhave 1810

A: Glue Mose. B: Glue Høj. C: Kørbitzdal

Sagn om Glue Mose

Da pastor Hans Leerbech i 1826 udgav sin beskrivelse af Ringe sogn, medtog han også enkelte oplysninger om fund af oldtidslevn samt optegnelser af lokale sagn. Under beskrivelsen af "en gård kaldet Glude", som var det navn, Kørbitzdal oprindeligt havde, nævnes: "Efter et gammelt Sagn skal i gamle Dage her have været en Gaard, som skal være sjunket og i dens Sted opkommet en lille Søe, som nu ogsaa for det meste er groet igjen og benyttes til Tørveskjær, som her er af fortrinlig Godhed"². Her møder vi for første gang sagnet om en forsvundet gård. Dette sagn gentages i flere senere optegnelser, om end med lidt forskellig detaljeringsgrad. En af disse versioner har pastor Leerbechs datter Emilie Frederikke Bloch i 1857 indberettet til folkemindesamleren Svend Grundtvig via sin mand sognepræsten i Ringe F.C. Bloch:

"I Ringe sogn i Fyn er der en dam, som kaldes Glue Dam. Den er firkantet af form og meget dyb; selv i den tørreste sommer holder den sig fuld af vand. Her stod i gamle dage en gård, som var beboet af nogle ryggesløse og ugudelige folk. Ejeren sendte engang bud til præsten og bad ham

komme og berette hans kone, som var blevet syg. Præsten kom, han lagde sin salmebog på en trebenet stol, som stod i stuen, og begyndte forretningen. Men da han ville række den syge sakramentet, opdagede han, at det ikke var konen, men en stor so, der lå i sengen. Han blev vred, og gik straks sin vej med de ord, at det skulle komme dem dyrt at stå. Næppe var han kommet uden for gården, før denne sank ned i jorden. Hvor den havde stået, blev en firkantet dam. På vandfladen sås intet uden den trebenede stol; den kom svømmende i land med præstens salmebog, som han i sin hastighed havde glemt at tage med sig"³. En anden version anfører tillige, at mange gennem søens klare vand havde set bygningerne ligge dybt nede i afgrunden⁴.

I en tredje version af sagnet fortælles det, at når præsten ikke straks så, at det var en so, han læste for, skyldes det nærsynethed! Denne version fortæller endvidere, at en gang ville mændene i Sødinge måle, hvor dyb Glue Mose var. De bandt alle de reb sammen, som de havde, og bandt et plovjern i enden af rebet. De nåede ingen bund med rebet - men da de trak det op, sad der i stedet for plovjernet et bukkehorn

på rebet⁵. Var det Fanden selv, der spøjte i dybet? Måske forsøgte den onde selv ligefrem at lokke vejfarende ned i mosens dynd, for en version fortæller, at man ved nattetide kunne høre en stemme fra søens dyb, som sagde: "Kom her! Åh kom!"⁶.

Den mest fantasifulde og detaljerede udgave af sagnet er afgivet til folkemindesamleren Evald Tang Kristensen af læreren og lokalhistorikeren Søren Jørgensen, Kistrup, i slutningen af forrige århundrede: "Syd for landevejen mellem Ringe og Nyborg, i skellet mellem Ringe og Sødinge bymarker, findes Glue Mose, der på alle sider er omgivet af lerbakker. Her lå i gammel tid et slot, hvis beboere kun pønsede på alskens ondt og ikke kendte nogen større glæde, end når de havde fået held til at øve en mere end almindelig slet streg. En juleaften gik det dog usædvanligt vildt til på gården. Herren og hans gæster havde drukket tæt, og borgen rungede af deres ugudelige støjen og råb. Så fandt de på at fylde et svin med brændevin, så det lå som i en dvale; derefter lagde de det i en seng og bandt det noget om hovedet. De sendte da bud til præsten, at han skyndeligst skulle komme og berette en syg, der lå døden nær. Præsten kom også, hvor nø-

dig han end ellers satte sin fod i det slemme slot. Den støj, hvormed han blev modtaget af de rå sviregaster, så vel som den dunst, der slog ham i møde fra svirelavet, gjorde ham så fortumlet i hovedet, at han ikke mærkede bedrageriet, før han ville give svinet oblaten. I sin retfærdige harme løftede han hænderne mod himlen og forbandede slottet og dets ugudelige herskab, hvorefter han hurtigst mulig forlod gården. Næppe var han kommet over vindebroen og satte foden på fast land, før slottet sank i jorden, og vandet bruste frem over det, så skummet stod højt i vejret. Præsten sank til jorden på sine knæ. Da han rejste sig fra bønnen, så han noget glide hen mod sig oven på vandet, og da det nåede land, så han, at det var det fløjlstæppe, hvorpå han havde lagt berettøjet, som han havde glemt at tage med sig. Tæppet blev siden brugt som alterklæde og skal have gjort tjeneste som sådant, til kirken fik sit nuværende kor"⁷.

Baggrunden for sagnet om den druknede gård

Sagnet om den sunkne gård i Glue Mose findes i endnu flere, dog næsten identiske versioner. Ingen af de trykte udgaver omtaler, hvornår den gudsbespot-

tende hændelse skulle have fundet sted - eller hvem der har deltaget i den. I Ringe Museums protokol har museets tidligere bestyrer, H.M. Henriksen, dog noteret, at ifølge hans farmoder var det selveste pastor Leerbech (1774-1834), som havde været ude for den skræmmende oplevelse. Baggrunden for Henriksens notat i museumsprotokollen er, at han i 1941 ved et besøg hos Kristen Mortensen, Enebo (Nyborgvej 5), havde bemærket, at denne havde en udhulet træstamme liggende i sin have, der stødte ned til Glue Mose. Træstammen var dele af en stammebåd, en såkaldt ege, som var fundet ved vodtrækning efter tørv i Glue Mose i 1917⁸. Ud over båden fandtes et par brede egeplanker og et rør eller snarere en åre⁹. H.M. Henriksen antog, at båden var fra stenalderen, og at den ulykke, som formodedes at ligge bag bådens forlis, kunne være kilden til sagnet om den druknede gård. For det første er båden og de andre trægenstande næppe fra stenalderen, men måske fra jernalderen eller endda fra historisk tid. For det andet er det usandsynligt, at historien om en tilfældig, kæntret stammebåd skulle have overlevet i årtusinder - og tillige gennemgået en udvikling som den be-

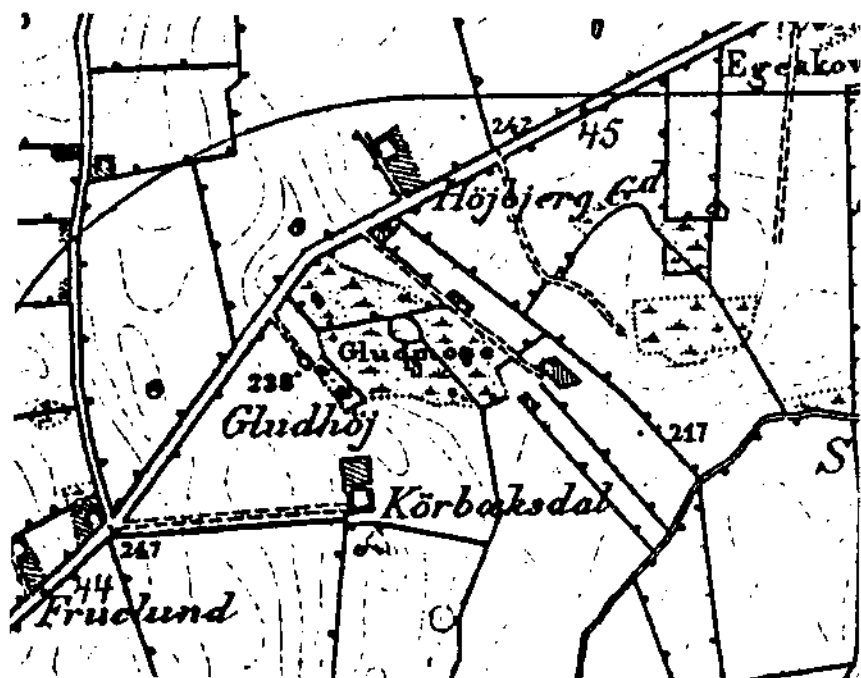
rømte fjer, der blev til fem høns.

Faktisk er historien om svinet i sengen og den sunkne gård et af de mest udbredte sagn i Danmark. Alene i Evald Tang Kristensens bog om danske sagn fra 1895 optegnes op mod 40 lokaliteter fordelt over landet, hvor denne historie går igen, og flere af disse sagn er optegnet allerede i forbindelse med præsteindberetningerne i 1620erne¹⁰. På Fyn er sagnet, udover Glue Mose, bl.a. knyttet til Padesø i Veflinge sogn, til en sø nær Dallund i Søndersø sogn¹¹ og til en gård i Høgsholtskoven ved Tommerup¹². Selv om historien kendes fra så mange forskellige lokaliteter, og selv om disse er indsamlet og nedfældet over et længere tidsrum, er deres indhold meget enslydende. Kernen i historien er altid, at gården synker fordi ejeren spotter præsten ved en ugudeligt handling, hvor en gris iføres mennesketøj og placeres i en seng. Det kan variere lidt, om grisen først var slagtet eller ej, ligesom der også er forskel på, om grisen var drukket på pelsen, før den blev lagt til sengs. Fortællingen om stolen eller bordet, som kommer op ad vandet med præstens bog, findes også i så godt som alle varianter af sagnet. I enkelte udgaver findes, som det altså også kendes fra

Glue Mose, historien om, at bygningen skulle være synlig under vandspejlet.

Historien om den druknede gård ved Glue Mose skal altså opfattes som et vandresagn uden baggrund i en virkelig hændelse. Sagnet er givet blevet fortalt igen og igen gennem flere slægtsled og over store afstande, før det blev nedskrevet adskillige steder i 1800-tallet. Hvorfor sagnet så lokalt er blevet knyttet til netop Glue Mose, kan ikke umiddelbart

forklares. Måske var det blot fordi, at mosen i udkanten af Sødinges ejerlav med sine dybe og stejle skrænter virkede mere uhyggelig end egnens andre vådområder. Alene terrænet omkring mosen kunne sætte gang i fantasien og skabe grobund for gode historier. Og hvis der allerede var knyttet én "skrækhistorie" til et område, fulgte der vel let flere efter. Som det vil fremgå af det følgende, er der også knyttet flere uhyggelige historier til banken vest for søen.

Generalstabskort over Glue Mose og nærmeste omegn, opmålt 1863, rettet i marken 1887

Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

Sagn om Glue Høj

Et sagn fortæller, at en ejer af Kørbitzdal engang dræbte en holstener, der gik omkring og solgte silke. Efter at have taget hans penge, blev den døde nedgravet, underforstået i Glue Høj. Siden den dag spøjte det på gården, og man så en mand gå omkring ved højen. Hvert år ved en bestemt tid sprang alle dørene på gården op, og det fortælles, at ejeren ikke kunne dø, før han havde skriftet for præsten. Da man siden hen tog grus i højen, fandt en gammel mand en dag resterne af et menneske. Natten efter drømte han, at han skulle begrave benene på Ringe kirkegård. Det gjorde han, og siden hørte spøgeriet op¹³.

En mere detaljeret udgave af sagnet, dog med det samme grundindhold, er nedskrevet i H.M. Henriksens sognehistorie fra 1948:

"Engang fandt man ved grusgravning et menneskeskelet i Glue Høj. Det var gluemanden, der en nat havde huset en bissekræmmer, og for at tage hans penge havde gluemanden lagt kampesten over sengens himmel og savet stolperne over, så han med en snor kunne trække dem bort, og himlen faldt ned over den sovende kræmmer, der fik hovedet skilt fra kroppen. Han gravede

liget ned i Gluebankens sand og blev en rig mand. Da han mange år efter skulde dø, led han frygtelige samvittighedskvaler og kunne ikke længere bære på sin hemmelighed. Han sendte bud efter præsten og bekendte sin synd. Præsten kom hjem og sagde: "Jeg havde dog aldrig troet, at jeg havde sådanne folk i mit sogn". Det var svært for præsten at besvare sin tavshedspligt. Til underretning for hvem, der kunne gætte gåder, lod han skafferen bære et svinehoved frem ved et bryllupsbord samme dag i Sødinge og lod ham sige til det forsamlede gildelav: "Der ligger en mand så syg, men han kan ikke dø, før I alle har set dette afskårne hoved". Sådant, fortalte min farmoder, fik præsten linden for mundlåsen"¹⁴.

Sagnets baggrund

Som ovenfor beskrevet har sagnet om den druknede gård næppe en kerne af sandhed. Det er sandsynligvis heller tilfældet med sagnet om den omgjorte handelsmand, og så alligevel. Måske er det fundet af en eller flere oldtidsbegravelser, der har givet anledning til sagnet.

I 1916-17 aflagde museumsinspektør Knud Friis Johansen, Nationalmuseet, besøg i alle sogne i Gudme herred. Formålet med rej-

sen var at registrere og beskrive bevarede fortidsminder og steder, hvor der var fundet oldsager. På sit medbragte kort satte han på grusbanken vest for Glue Mose et kryds, og i et notat hertil skrev Friis Johansen:

"Stor grusbanke, hvor der i lang tid er gravet Grus. Man har der ved for adskillige år siden fundet nogle skeletter. Om der var oldsager ved dem, vides ikke længere"¹⁵. Den omtalte grusbanke er identisk med Glue Høj eller Glue Banke, som den også kaldes.

I Nationalmuseets arkiver er der mange af den slags optegnelser fra Midtbyn. I de midtbynske grusbakker og -åse er der gennem tiden jævnlgt fundet forhistoriske begravelser i forbindelse med råstofindvinding. Før århundredskiftet nåede oplysninger om sådanne fund kun yderst sjældent til landets museer, men i lokalbefolkningen kunne historien om skeletfundene overleve i generationer. Og mange gange blev der med tiden krydret lidt på historien. Det var ligefrem almindeligt, at de fundne skeletter blev hevet ud af anonymitetens tåge og forbundet med personer, der har levet på egnen. Således kan det også være sket med nogle skeletter fra Glue Høj.

Historierne omkring Glue Høj

kan således have baggrund i, at man, måske en gang i 1800-tallet, har fundet nogle forhistoriske skeletter ved grusgravning. Da man ikke umiddelbart har kunnet forklare årsagen til skeletternes tilstedeværelse, kunne det hurtigt give anledning til rygter og sagn. Desværre er der ikke overleveret mere præcise beskrivelser af begravelserne i Glue Høj, så det er i dag ikke muligt at vurdere, hvornår begravelserne er fra - eller om de har været dækket af en kunstig høj - en gravhøj. Stednavnet Glue Høj kan nemlig antyde, at der har ligget en egentlig gravhøj på stedet.

At skeletterne blev knyttet til netop en omvandrende handelsmand, er sikkert blot en tilfældighed. Der er vist intet belæg for, at en bissekræmmer på noget tidspunkt er forsvundet, endsige myrdet, her på egnen. Også historien om den dræbte handelsmand kan imidlertid opfattes som et vandresagn. Alene på Midtbyn kan historien knyttes til tre forskellige lokaliteter. Således fortælles det, at både et skelet, der skal være fundet under en smedje i Sallinge¹⁶ samt et skelet, fundet under gulvet i laden på Boltinggård¹⁷, skulle udgøre de jordiske rester af kræmmere, som blev slået ihjel af grådige be-

boere, som ville rane deres penge og varer.

Flytning af skelpæle

Et klassisk motiv i folkesagnene er natlige flytninger af skelpæle. Et sådant sagn er også knyttet til jorden ved Glue Mose, og det lyder som følger:

"På Glue Banke i Ringe Sogn har nogen måttet gå igen efter døden, fordi de i levende live havde flyttet skelpælene. Når man da gik forbi Glue Banke om natten, kunne man høre, at de færdedes derhenne og arbejdede med skelpælene, og man kunne høre stemmer, som sagde: "Sæt her!". "Nej, sæt der!"¹⁸.

Det er vanskeligt at vurdere, om der kan være en virkelig baggrund for dette sagn. Er sagnet mon opstået ved, at der har været uoverensstemmelser om græsningsjorden eller tørvemålene ved Glue Mose i fordums tid?

Personen, der ifølge sagnet for egen vindings skyld flytter skelpæle på Glue Banke, er anonym. Som regel forbindes sådanne gøremål med personer, som knyttes til en bestemt ejendom, ganske ofte til en herregård. Sagnet kan på den måde have været en slet skjult kritik af herremændenes ekspansion på bekostning af gård- og husmænd. Lokalt optræder

skelflytter-sagnet også i tilknytning til herregården Lammehave og til en gård i Sallinge¹⁹.

Bjergmanden i Glue Høj

Det sidste sagn, der er knyttet til Glue Høj, drejer sig om bjergfolket, de underjordiske, som man tidligere mente boede i bakker og høje. Sagnet, der er optegnet i 1860, fortæller, at:

"En mand, som boede i Sødinge for mange år siden, gik engang uden omkring Glue Høj. Da så han den stå på fire gloende piller og så dans og musik derunder. Denne mand, der var godt kendt med bjergmanden, gik da op og talte med ham og bad ham komme op til sig til faddergilde. "Ja", sagde bjergmanden, "men skal den store trommeslager med?". "Ja, det skal han", sagde manden. "Nej, så kommer jeg ikke, for han kastede den ene trommepind efter mig en aften og slog mit ene lår over". Dermed forlod manden ham og gik til sit hjem"²⁰.

Lysende høje - og navnet Glue

I dette sidste sagn fortælles der ligefrem om en dialog mellem en af de underjordiske og et levende menneske. I mange sagn mødes mennesker med bjergfolket, og som regel indgår der fortællinger om kostbarheder, skønne kvinder

eller lumske drikke, som de underjordiske forsøger at bruge som middel til at fortrylle menneskene. Bjergmanden i Glue Høj synes dog at høre til den fredelige kategori af underjordiske, ellers ville han næppe blive budt til fest i Sødinge.

Det er vist ikke muligt at finde en naturlig forklaring som baggrund for dette sagn. Til gengæld indeholder også denne historie et klassisk element, som går igen i mange sagn - nemlig historien om højen eller banken, der lyser eller står på gloende pæle. På Midtfyn er sagn af denne karakter bl.a. knyttet til Vantingebanken - et højdedrag på vejen mellem Vantinge og Heden - samt til den meget markante, men naturskabte bakke Voldbjerg i Krarup sogn²¹.

Lysfænomenerne er dog især knyttet til oldtidens gravhøje. På Midtfyn kendes sagn om lys og gloende pæle i forbindelse med sikre gravhøje fra den nu forsvundne Storehøj i Findinge og fra en ligeledes bortgravet høj ved Møllemosegård i Hillerslev sogn. I sidstnævnte høj, hvor der ved sløjfningen omkring 1826 bl.a. fandtes rideudstyr, som er nedlagt i højen sammen med en vikingehøvding i midten af 900-tallet, skal højfolket endda have sendt lyssignaler til beboerne i en

nabohøj²². Den endnu velbevarede gravhøj Lyshøj vest for Krarup har måske ligefrem fået sit navn fra det sagn om natligt lys, som er knyttet til højen²³. Spørgsmålet er, om noget lignende kan være tilfældet med Glue Høj, for som nævnt dækker navnet muligvis over, at der har været en egentlig gravhøj på stedet.

Stednavnet Glue optræder første gang i skriftlige kilder fra 1570 i ordet Gluebiergh - altså Glue Bjerg. I en kilde fra 1682 findes formen Glube Bancke. Selve ordet Glue kan muligvis være afledt af det gamle danske ord *gluta, hvis grundbetydning er lysende eller skinnende²⁴. Det er dristigt - men fristende - at fremsætte den teori, at højen, senest en gang i 1500-tallet, ligefrem har fået sit navn, fordi man mente at kunne se lyset fra de underjordiskes aktiviteter, når man dristede sig ad Nyborglandevejen ved nattetide.

Er sagn andet end gode historier?

Sagn er først og fremmest gode historier, der er genfortalt fra generation til generation. Som følge heraf er de ofte blevet spredt over store områder, hvilket kan være årsagen til, at næsten enslydende versioner af et sagn

ofte er registreret i hver sin ende af landet. Som det er forsøgt beskrevet her, kan en del sagn have en kerne af sandhed, men som oftest er det dog i dag næsten umuligt at afdække, hvad der er historiske kendsgerninger,

og hvad der er opdigtet i et sagn. Det er vel i virkeligheden denne usikkerhed - det ubeviselige, den næring til fantasien - der gør sagnene så fascinerende, at man fornøjes af at læse og fortælle dem igen og igen.

Litteratur

- 1) F. Jørgensen 1974: *Præsteindberetninger til Ole Worm II: Indberetninger fra Århus, Fyns og Lunde Stifter 1623-25*, s. 124.
- 2) H. Leerbech 1826: *Forsøg til en Beskrivelse over Ringe Sogn*, s. 37. Odense.
- 3) S. Grundtvig 1948: *Danske Folkesagn 1839-83. Danske Stedsagn*, s. 79. Kbh.
- 4) H.M. Henriksen 1948: *Ringe Sogn. Historie og Geografi*, s. 11. Ringe.
- 5) A. Uhrskov 1929: *Fynske Sagn*, s. 47. Kbh.
- 6) H.M. Henriksen 1948, s. 163.
- 7) E.T. Kristensen 1895: *Danske Sagn, som de har lydt i Folkemunde, udelukkende efter utrykte kilder. Tredje Afdeling. Silkeborg.*
- 8) Båden fra Glue Mose er omtalt i: H. Rasmussen 1953: *Hasselø-egen. Et bidrag til de danske stammebådes historie. Kuml 1953*, s. 40.
- 9) Træsagerne blev indlemmet i Ringe Museums samling (Journ. Nr. 11).
- 10) E.T. Kristensen 1895, s. 241-254; Se også N. Bendsen 1975: *Gaardbo Sø og grisen i sengen. Hikuin 2*, s. 197-200. Århus.
- 11) R. Tanderup & K. Ebbesen 1979: *Forhistoriens historie*, s. 59ff. Århus.
- 12) H.C. Frydendahl 1945: *Fynske Folkeminder*, s. 111. Krarup/Espe.
- 13) A. Uhrskov 1929, s. 117.
- 14) H.M. Henriksen 1948, s. 163.
- 15) Nationalmuseets sognebeskrivelse for Ringe sogn, nr. 5 (Nationalmuseets Topografiske Arkiv).
- 16) H.C. Frydendahl 1945, s. 103 & 121.
- 17) G. Benzon 1985: *Sagnetenes Danmark. Fyn med omliggende øer*, s. 142f. Ringsted.
- 18) S. Grundtvig 1948, s. 170.
- 19) A. Uhrskov 1929, s. 106 & 136.
- 20) S. Grundtvig 1944: *Danske Folkesagn 1839-83, Danske Naturvætter*, s. 126. Kbh.
- 21) S. Grundtvig 1944, s. 126; A. Uhrskov 1929, s. 52.
- 22) R. Rasmussen Søkilde & S. Jørgensen 1881: *Hillerslev og Østerhøisinge Sogne med Arreskov og Gjelskov i ældre og nyere Tid*, s. 7. Odense.
- 23) H.C. Frydendahl 1945, s. 18; jf. P. Skautrup 1963: *Nogle højaavne i Hardsyssel. Hardsysselens Årbog 57*, s. 51 & 56. Holstebro
- 24) J.K. Sørensen (red.) 1958: *Svendborg Amts bebyggelsesnavne*, s. 145. Kbh.